

LUSTGÅRDEN — 100 ÅR —

2020

Kavalkad av trädkunskap utan like

Sten Ridderlöf text och foto

Lustgårdens produktion under hundra år är en ovärderlig dendrologisk skatt som lätt kan förbises, kännas för svår eller bitois otidsenlig.

Jag är nog inte ensam om att de svunna årgångarna av Lustgården fångas av trädfakta av hög kvalitet beskrivna av internationellt erkända dendrologer. Som dendrolog har det känts otroligt matnyttigt att via årgångar av Lustgården kunna följa de utländska trädens, exoternas, införande i svenska trädsmamlingar, i parker och trädgårdar, hur de över tiden lyckats eller misslyckats i vår miljö och parallellt med det få regelbundna tips om intressanta träd som påträffats i naturen och rapporterats till föreningen.

En stor del av artiklarna i Lustgården handlar just om dessa frågor. Dendrologi är såsom föreningens namn anger en av föreningens huvudämnen vid sidan av parkvård. Man skulle kunna dela in artiklarna om dendrologi under sex huvudrubriker: *Vedartade växter, Härldighet och provenienser, Märkesträd och dendrologiska data, Naturskildringar, Växtinsamlingar* samt *Arboreta och botaniska trädgårdar*. De är alla kopplade till varandra, men det skulle i detta sammanhang bära för långt att täcka in samtliga. Denna framställning ägnas därför främst de två förstnämnda. Antalet berörda artiklar uppgår till dryga hundratalet och utrymmet medger endast att de kommenteras kortfattat. Till hjälp för läsaren anges inom parentes förutom författaren i vilken årgång samt på vilka sidor i Lustgården artikeln återfinns. Den intresserade läsaren kan sedan fördjupa sig i hela materialet som numera finns på föreningens hemsida, där samtliga årgångar av Lustgården finns tillgängliga, förutom det senaste numret – *Members first!*

Vedartade växter

Dendrologiartiklarna i Lustgården behandlar allt från omfattande släktmonografier till enskilda intressanta träd. Sammansättningen av Dendrologiföreningens medlemmar återspeglas naturligen i artiklarna. I föreningens tidiga skede återfanns bland medlemmarna förutom godsägare en rad av tidens ledande experter inom botanik och inte minst skogsvetenskap, såsom skogsvetaren Gunnar

Motstående sida:
Ullungrönn *Sorbus ulleungensis*,
29/9 2010, Ullung-do, Sydkorea.

Schotte, botanikern Nils Sylvén, trädgårdsmannen Gustav Dahl och växtpatologen Torsten Lagerberg, samtliga flitiga skribenter i Lustgården. I den första årgången skriver vice ordförande professor Gunnar Schotte flera artiklar:

Visingsö ekplantering (Gunnar Schotte 1920, sid. 31–49).

Lärken och silvergranen på Visingsö (Gunnar Schotte 1920, sid. 50–66).

Mullbärsplanteringar på Visingsö (Gunnar Schotte 1920, sid. 82–88).

Det är inte ovanligt att artiklar i Lustgården följs upp med nya i senare årgångar, såsom nedanstående om Visingsö, ett exempel på värdet av det tidsspann Lustgårdens artiklar täcker in:

Ekskogen på Visingsö (M. Juhlin Dannfelt 1971, sid. 10–14).

I numren finns en rad både omfattande och ingående artiklar om släkten, i det följande uppräknade i bokstavsordning av släktets latinska namn:

Släktet Abies – ädelgranarna (Börje Drakenberg 2005, sid. 7–15).

Abies delavayi, Lijiang, maj 2005, Yunnan, Kina.

Abies – a review of the firs in the Mediterranean (Tor Nitzelius 1968, sid. 146–189)

En gedigen genomgång av 25 arter, underarter och varieteter, särskilt intresse ägnas den mycket sällsynta *Abies nebrodensis* i ett bergsområde på Sicilien.

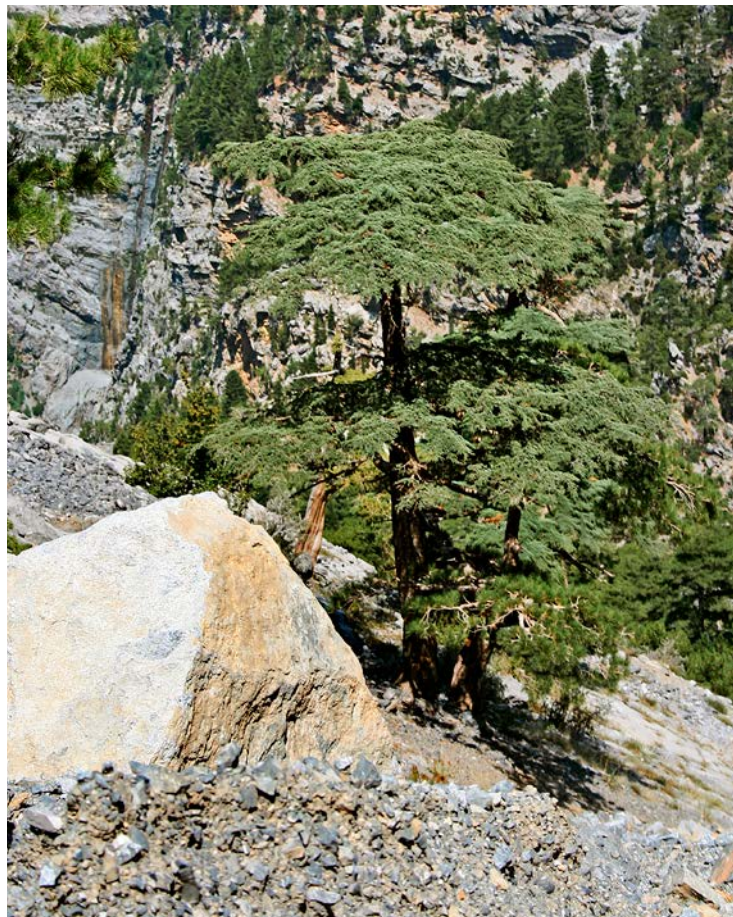
Några anmärkningar om de i Sverige odlade och förvildade *Amelanchier*-arterna, särskilt *A. confusa* (Nils Hylander 1964/65, sid. 266–277).

Om flikbladiga och småbladiga former av *klibbal* och *gråal* (Nils Hylander 1956–57, sid. 85–120).

En mycket ingående artikel med ett stort antal avbildade bladformer.

Om falsk och äkta *ornäsbjörk* och om några andra avvikande björkformer (Nils Hylander 1956–57, sid. 31–84).

Liksom artikeln ovan om alar rikt illustrerad.

Libanonce cedar *Cedrus libani*, augusti 2006, Taurusbergen, Alanya, Turkiet.

*A brief analysis of the use and trade of **Betulas** in Sweden* (Kenneth Lorentzon 1992, sid. 17–19).

Björkar – *inte bara vita stammar* (Cecilia Öxell och Henrik Sjöman 2008, sid. 33–46).

Här presenteras några utvalda arter och sorter som är härdiga, användbara och uppskattade prydnadsträd, bland andra kopparbjörk *Betula albosinensis* och svartbjörk *B. nigra* från östra USA samt daturisk björk *B. davurica* från Nordostasien, båda med överkligt fnasig bark. Inom arten himalayabjörk *B. utilis* nämns sorter med kritvita stammar som 'Doorenbos' och den flagnande 'Grayswood Ghost'.

Buxbom (Kenneth Lorentzon 1998, sid. 5–24).

Vresbogar och andra avvikande boktyper i Skåne (John Kraft 1966–67, sid. 25–59).

Preliminärt om cedrar och deras odling i Sverige (Tor Nitzelius 1966–67, sid. 11–24).

Redovisar utseende, växtvillkor och utbredning för de fyra beskrivna cederarterna. Alla fyra fortlever i Arboretum Lassas Hagar på Svartlöga, om än med skiftande växtkraft.

*Släktet **Cotoneaster** – oxbär* (Karl Evert Flink och Bertil Hylmö 1992, sid. 35–56).

Artikeln tar ett globalt grepp över släktet, innefattande systematik, utbredning och förekomst i Sverige, samt arter och hybrider eller kloner som förekommer odlade i andra delar av världen. Inalles behandlas 174 arter. Därtill många apomiktiska arter (kan föröka sig utan befruktning med groddknoppar, utlöpare, obefruktade frön m.m.) som har givits rang av varieteter eller former.

*Släktet **Crataegus** – hagtorn* (Karl Evert Flink 1995, sid. 29–40).

Juglans – *i svenska parker och trädgårdar förekommande valnötsarter och något om deras härdighet* (Tor Nitzelius 1946, sid. 101–128).

Beskriver köldtåligheten hos de sju i Sverige odlade *Juglans*-arterna efter krigsvintrarna.

*Släktet **Malus** – aplar* (Karl Evert Flink 1994, sid. 7–18).

Innefattar avsnittet *Vilda arter inom Malus-släktet och deras odlingsvärde som prydnadsträd* (sid 9–18).

Sorter av prydnadsaplar (Rune Bengtsson 1994, sid. 19–26).

Preliminär rapport från selektionsarbetet av prydnadsaplar för svenska trädgårdar (Kenneth Lorentzon 1994, sid. 27–36).

Gran – släktet Picea (Ingegerd Dormling 1998, sid. 5–8).

Populus – en sammanställning av odlingsbara popplar (Tor Nitzelius 1944–45, sid. 57–98).

På grundval av bestämningstabeller och karaktärsbeskrivningar ges en orientering över odlingsvärdet och härdigheten hos de poppelarter och poppelhybrider vilka som skogs- eller prydnadsträd odlas här och är värda att framdeles ta i kultur.

Om några i Sverige odlade former av balsampoppel (Nils Hylander 1944–45, sid. 99–112).

Svartpoppel och några former av kanadapoppel i svensk odling (Arvid Nilsson 1964–65, sid. 140–178).

Släktet Pyrus – päron (Karl Evert Flink 1993, sid. 7–16).

Artikeln behandlar släktets dendrologiska intresse för Sverige. Inga kommentarer görs beträffande olika formers värde som fruktträd. Släktet omfattar lövfällande träd och sällan buskar.

Intressanta och härdiga ekar i Nordostasien (Sten Ridderlöf 2009, sid. 29–42).

På jakt efter ätråvärda ekar i Nordostasien (Sten Ridderlöf 2010, sid. 51–66).

Pinus funebris och Quercus mongolica, 1 oktober 2000, Chanka-sjön, Ryssland

Artikelförfattaren beskriver de nordligaste kända förekomsterna av kejsarek *Quercus dentata*. Han fann och insamlade ekollon i ryska Fjärran Östern, dels i länet Primorsky Krai, dels på ön Kunashir i Kurilerna. Där insamlades även naturhybriden *Quercus dentata* x *Q. mongolica* ssp. *crispula*. På japanska huvudön Honshu insamlades en nyupptäckt underart av japansk ek, möjligen egen art, *Quercus serrata* ssp. *mongolicoides*. Nämnade taxa har visat prov på överlägsen hårdighet. Även andra ekarter beskrivs från Koreahalvön och Japan.

Rhododendron tsinlingense aff., 3 juni 2004, Taibai Shan, Shaanxi, Kina.

I rhododendron-släktets vagg (Björn Aldén 2002, sid. 85–102).

Äldre svenska **kulturrosor** (Nils Dahlbeck 1940, sid. 12–22).

Mammutträd i Sverige och Danmark med referensobjekt i Norge (Tommy Carlberg 2006, sid. 69–88).

Släktet **Sorbus** – en rapsodi (Karl Evert Flink 1990–91, sid. 21–36).

Tyskoxeln, *Sorbus torminalis*, ett intressant klimatanpassat tillskott i svenska stadsmiljöer (Henrik Sjöman 2011, sid. 13–26).

Inblick i oxelns, **finnoxelns** och **fagerrönnens** hemliga liv (Jonatan Leo 2017, sid. 33–47).

Blomning och kottutveckling hos några barrträdstyper (Torsten Lagerberg 1942, sid. 47–92).

En gedigen och informativ framställning som med stöd av bilder tecknar huvuddragen av blomningen och kottarnas utveckling hos några mer kända barrträdsläkten.

En serie artiklar om släkten är kopplade till föreningens studie-serie *Årets träd* som pågick 1991–2011:

Årets träd: Sorbus (Ingegerd Dormling 1996, sid. 71–73).

Årets träd: Alnus (Ingegerd Dormling 1998, sid. 25–28).

Årets träd: Larix (Henrik Niklasson 2000, sid. 5–8).

Årets träd: Björk – släktet Betula (Ingegerd Dormling 2001, sid. 5–8).

Släktet ask – Fraxinus (Ingegerd Dormling 2003, sid. 7–10).

Släktet Salix – årets träd (Ingegerd Dormling 2006, sid. 5–14).

Årets träd, släktet Cupressaceae (Ingegerd Dormling 2007, sid. 8–10).

Årets träd – Apeloväxter (Ingegerd Dormling 2008, sid. 17–24).

Årets träd – Prunus (Olle Ridelius 2009, sid. 5–6).

Årets tema – Viburnum Olvon (Henrik Sjöman 2012, sid. 7–16).

En annan värdefull artikelserie är *Märkesträd* publicerad under åren 2000–2015 av Lars Lagerstedt:

1. *Juglans, Castanea, Platanus och Liriodendron* (2000, sid. 31–38).
2. *Ginkgoträd och Taxodiumarter* (2002, sid. 2–30).
3. *Cupressaceae-arter* (2008, sid. 11–28).
4. *Poppelsläktet* (2008, sid. 47–66).
5. *Ädelgranar och douglasgranar* (2009, sid. 53–76).
6. *Eksläktet* (2010, sid. 25–50).
7. *Lönnsläktet* (2011, sid. 43–68).
8. *Boksläktet* (2012, sid. 41–62).
9. *Hängformer* (2013, sid. 37–54).
10. *Almar* (2014, sid. 53–78).
11. *Mest imponerande barrträd (och ginkgo)* (2015, sid. 69–88).

En liknande insats är den kartering av särskilt skyddsvärda träd i Sverige som Länsstyrelsen Stockholm genomfört i länet. Den kommenteras i artikeln *Träd värda att skyddas* (Per Jönsson 2016, sid. 73–74).

Det stora antalet smärre artiklar under åren handlar om allt från nyintroduktioner, ståtliga eller egendomliga trädindivider till andra märkvärdigheter. Somliga har karaktären av kuriosa, men i flertalet fall återspeglas den gedigna sakkunskap som skribenterna representerar. Somliga artiklar om nyheter avslutas rentav med en kortfattad vetenskaplig beskrivning på latin. Här några exempel på den brokiga samlingen korta inlägg:

”Burana-eken” Quercus robur pendula (Nils Sylvén 1926, sid. 173–176, 179). En av sextioalet artiklar av denne Lustgårdens flitigaste skribent. Här berättas hur Anders Olsson i Burlöv år 1882 i en lantlig hage påträffade detta praktexemplar av hängkek.

Wrams Gunnarstorp – buxbomshäckarna från 1600-talet (Helmut Wanderoy sid. 13)

En av ett flertal reseberättelser (där för övrigt Linnés var den första) där denna 350-åriga häck figurerar.

Förekomsten av Robinia pseudoacacia i vårt land (Yngve Cederholm 1943, sid. 57–62). Ett nationellt uppdrag för att undersöka förekomsten av arten i vårt land. Ett syfte var att sprida bestånden för att gynna biodlingen. Med dagens kunskap var det ett tvivelaktigt initiativ med tanke på artens invasiva egenskaper.

Betula ermanii Cham. ’Mount Apoi’ – a new Betula-clone (Kenneth Lorentzon 1992, sid. 20–22).

En ny lågvuxen björkkultivar, *Betula* ‘Mount Apoi’, med tandade blad och gulaktig vacker avflagnande bark växer i Hörsholms arboretum norr om Köpenhamn sedan 1962. Den är uppdragen från frö insamlat på Apoiberget nära den centrala sydspetsen på Hokkaido i Japan och är förmodligen en hybridisering mellan *Betula ermanii*

Wollemia nobilis, maj 2017
Pinetum Blijdenstein, Hilversum,
Nederländerna.

och den endemiska *Betula apoensis*.

Wollemia det levande fossilet – nu på marknaden (Vivi Vajda och Stephen McLoughlin, sid. 61–70).

Detta träd från Australien, den enda arten av sitt släkte och stammande från dinosauriernas tid, upptäcktes på 1990-talet och finns numera i handeln.

Inre adventivrötter hos lind. Exempel från Humlegården (Lars E. Kers 2015, sid. 29–30).

Beskriver fenomenet att rötter kan tränga ner i det rötskadade inre av gamla ihåliga lindstammar, dubbelt nyttiga genom att både staga upp trädet och leda upp vatten i kronan.

Faktablad från Projekt 80 – nya träd och buskar (Rune Bengtsson 1990–1991, sid. 37–44).

Sedan 1980-talet har genetiskt lämpligt växtmaterial för svenska förhållanden systematiskt anskaffats. Utifrån Alnarpsprojektet "Nya träd och buskar" har ett 25-tal nya sorter av buskar och träd kommit konsumenterna tillgodo, till att börja med några intressanta rönnar och oxlar, däribland ullungrönn, senare bestämd som *Sorbus ulleungensis*¹.

Magnolia Society Internationals möte (Lennarth Jonsson och Sten Ridderlöf

2017, sid. 71–77).

MSI besökte Norden för första gången i maj 2017, vilket blev en *road show* mellan "Swedish Magnolia Hot Spots", varvid i stort sett alla trädgårdar som landets magnoliapionjärer byggt upp förevisades. I Arboretum Lassas Hagar blomnade bland annat *Magnolia 'Barbro'* som är en hybrid mellan de kinesiska arterna *Magnolia dawsoniana* x *M. sprengeri*². Den tog på plats 22 år från frösådd till blomning.

Bland Lustgårdens dendrologiartiklar återfinns även ett antal debattinlägg av mer eller mindre eldfängt slag:

Svensk dendrologi – utveckling och status under de senaste 25 åren (Karl Evert Flink 1995, sid. 13–19).

Författaren som verkat länge inom den svenska och internatio-

Magnolia dawsoniana x sprengeri,
12 maj 2016, Arboretum Lassas
Hagar, Svartlöga.

nella dendrologin har här tagit tempen på tillståndet för främst exotiska träd i Sverige.

Han kritiserar Vägverkets dominans och brist på planteringar utmed vägar och rangordnar vilka städer som vårdar och utvecklar sina planteringar. I botten återfinns Stockholm och Göteborg, medan "Malmö, Helsingborg, Norrköping och Enköping är parkbesökarnas eldorado". Han framhåller Sveriges lantbruksuniversitetets Projekt 80 och kommenterar E-plantsystemet.

Eken på Oxenstiernsgatan (Walter Bauer 1982, sid. 94–95).

Jätten vid TV-huset fälld (Eva Hernbäck 2012, sid. 17–23).

Två artiklar om den omstridda TV-eken, före och efter nederlaget.

Stockholms träd satta på undantag (Sten Ridderlöf 1994, sid. 118–122).

Författaren kritiserar hur ensidiga, fantasilösa trädplanteringar fått växa fram i skuggan av Dennispaketet: Rusta upp parkområdena och förnya gatuplanteringarna på ett intelligent sätt och inte som miljonprogram på trädsidan. Skapa opinion för att det ska planteras vackra, härdiga träd som valnöt, magnolior och intressanta lönnar, istället för de slentrianmässiga raderna av lind, poppel

Pyrus ussuriensis, juni 2014,
Arboretum Lassas Hagar,
Svartlöga.

och pil. Väck liv i den slumrande skönheten Bergianska trädgården. Detta skrevs för 25 år sedan. Mycket positivt har faktiskt hänt sedan dess avseende gatuträd i Stockholm, exempelvis magnolior som gatuträd i Norra Djurgårdsstaden och ginkgo längs Hornsgatan. Men fortfarande kvarstår problemområden såsom ödetomten invid Wenner-Gren Center och ogräsåkern vid Naturhistoriska riksmuseet. Förstärk Nationalstadsparkens gröna kil vilket gagnar hälsan för boende, studenter och besökare vid Riksmuseet, Universitetet och Bergianska trädgården.

Är E-systemet protektionistiskt? (Tomas Lagerström 2016, sid. 9–20).

Med utgångspunkt i SLU-projektet Svenska frökällor och växtinsamling i Sydkorea har genetiskt värdefulla träd och buskar genom systematisk förökning givit upphov till ett hårdigt och på andra sätt lämpligt växtmaterial som har kunnat komma de svenska konsumenterna tillgodo. Plantorna har givits E-status.

Härdighet

De stränga vintrarna 1923/24, 1939/42 samt 1986/87 innebar svåra påfrestningar på lignoser i landet. Skadornas omfattning och slutsatser av förödelsen behandlades i ett flertal artiklar i Lustgården. Genom föreningens forskare, plantskoleägare, parkchefer och övriga medlemmar får vi en bra bild över de olika landsdelarnas utfall under en hundraårsperiod. Alla arboreta och de flesta botaniska trädgårdar har rapporterat hur väl eller mindre väl deras träd har klarat några särskilt besvärliga vintrar.

Vintern 1923/24, bara fyra år efter att föreningen bildats, inträffade en extrem och varaktig kyla som kraftigt decimerade de planterade trädbestånden i främst Sydsverige. Flera arboreta, från Dybeck och Kiviks Esperöd i söder till Drafle nära Härnösand i norr, hade startat sina ideella verksamheter efter sekelskiftet 1900. Avsikten var i första hand att utvärdera om utländska barrträd kunde vara mer givande i skogsbruket än de inhemska, åtminstone på vissa platser. Nämnda arboreta hade planterat dryga hundratalet exotiska arter av barrträd i små bestånd som kom att utsättas för ett första test av format.

”Efter en kall och våt sommar 1923, redan den ytterst prövande för alla ömtåligare växter, inbröt, mitt i höstblötan som förvandlat rabatter till sjöar och trotsade all täckdikning, vintern med skarp frost. Det var lätt att se att en mängd växter, som för sin utveckling behöver värme, nödgades möta vintern med svagt förvedade skott, och denna vinter räckte ett halvt år. Lyckligtvis låg under en lång tid ett om också rätt obetydligt snötäcke, vilket bidrog till att bevara åtskilliga arter. [...] Vårvindarna kastade sig obarmhärtigt över de stackars vintergröna arterna och brände dem röda allt medan marken fortfarande var frusen. Ännu i senare delen av april kunde vi flytta träd med isklump – det var väl enda fördel som de abnorma förhållandena medförde.”

Så inleder professor Carl Skottsberg sin artikel *Sommaren 1923–vintern 1924 i Göteborgs botaniska trädgård* (1924, sid. 109–113). Han beskriver dödligheten hos träd, buskar och klängväxter, indelade i plantor som stått orubbade i minst två år och de som planterats eller flyttats under senaste året. Anledningen till den indelningen var att anläggningen öppnats 1923 och att mycket av materialet således var nyligen planterat.

Bland växter som stått en längre tid på planteringsplatsen men ändå dött räknar han bland andra upp:

Abelia engleriana, fembladig akebia *Akebia quinata*, glasbär, *Callicarpa bodinieri* var. *giraldii*, *Clerodendrum trichotomum* var. *fargesii*, mandaringran *Cunninghamia lanceolata*, koreansk silverbuske *Elaeagnus umbellata*, pärlbuske *Exochorda giraldii*, kinesträd *Koelreuteria paniculata*, plymothpäron *Pyrus cordata*, himalayaoxel *Sorbus vestita*, luddsyren, *Syringa tomentella*, kinesisk silverlind *Tilia oliveri*, samt olvonarterna *Viburnum davidii*, *henryi*, *hupehense* och *utile*, och bland sådana som stått en längre tid och blivit ”synnerligen illa åtgångna”:

Tokyoavenbok *Carpinus tschonoskii*, storblommig skenhassel *Corylopsis pauciflora*, kinesisk forsythia *Forsythia viridissima*, *Ilex fargesii*, *Prunus japonica*, *Pyrus sinensis*, stor rönnspirea *Sorbaria kirilowii*, thunbergsspirea *Spiraea thunbergii*, kinesisk pimpernöt *Staphylea holocarpa* samt blomsterkastanj *Xanthoceras sorbifolium*.

I många fall, i synnerhet *Berberis*, *Cotoneaster* och *Lonicera*, har snötäckets betydelse varit uppenbar: alla grenar ovan snön har dött, medan övriga varit fullt friska.

Skottsberg summerar: "Härdighet är, som envar vet, ett relativt begrepp. Det är givet, att omplanteringen just detta år var ett olyckligt företag. Hade vederbörande arter fått stå i fred, hade många utan tvivel klarat sig. [...] Tiden kommer här att verka i gynnsam riktning, även jorden måste ju under kultur småningom förbättras. Och därtill kommer att året 23–24 icke blott varit dåligt, utan så dåligt, att maken icke skådats i mannaminne."

Flera artiklar i samma ämne ingår i samma årgång. I artikeln *De ömtåliga conifererna i Skåne och dess närmaste omgivningar vintern 1923/24* (Albert Wallis 1924 sid. 114–18) sammanfattar författaren efter besök på ett antal barrträdssamlingar på Själland, Bornholm och i Skåne: "Tager man nu en överblick över vad som här blivit sagt, så framstår det med påfallande tydlighet, vilken mildrande inverkan havet har under vintertiden och det välgörande inflytandet av en högre fuktighetsgrad i luften. Å alla de platser som legat intill de stora vattenytorna, hava dessa ömtåliga coniferarter lyckligt uthärdat den abnormt långvariga vinterkylan. [...] Öresund är ej att räkna med i här berörda avseende, och Ramlösa plantskola ligger högt och mycket blåsigt."

I artikeln *Frostskadorna i Alnarps trädgård och park efter 1923/1924 års vinter* (Carl Dahl 1924, sid. 119–122) konstateras "De äldre barrträden har stått sig tämligen väl, och släktena *Pinus*, *Larix* och *Picea* förete inga skador, som kan hänföras till kylan. Däremot har spanskgran *Abies pinsapo*, lidit mycket svårt. Man kan knappast finna att beskuggade exemplar skadats mer än de solbelysta, ej heller att motsatsen skulle ha ägt rum. Snarare synes det som att det skulle råda väsentliga olikheter i olika individers förmåga att uthärda kylan." Vidare noterar han att bland det lövfällande materialet har magnoliorna skadats märkvärdligt lite, blott blomknopparna, men att kejsarträdet är dött ända till marken liksom alla klätterrosor. *Citrus trifoliata* (citrontörne) är rätt illa medfaren men har inte frusit ned. Som anmärkningsvärt antecknar författaren att flera lövträd och buskar blommat rikligare än vanligt trots den stränga vintern. Dit hör äkta kastanj *Castanea sativa*, gulved *Cladrastis lutea*, katsura *Cercidiphyllum japonicum*, samt japansk magnolia *Magnolia kobus*.

Professor Gunnar Schotte framhåller i artikeln *Betydelsen av trädens 'klimatrasor' för ändrad odlingsplats* (Gunnar Schotte 1925, sid. 5–22) "Det har visat sig alltmått nödvändigt att inom den moderna träd-, park- och skogskulturen vid odling använda frö av lämplig härkomst, av lämplig vad vi kalla proveniens. Samma trädart – botaniskt sett – förhåller sig något olika å skilda trakter

Stormskador i Kungsparken i Malmö efter orkanen 17–18 oktober 1967, Lustgården 1966/67. Foto: Svenskt Pressfoto.

inom sitt utbredningsområde. Av åtminstone en hel del träd finnas, vad man kallat, olika klimatraser [...] Ofta kan man förflytta en trädslag till ett i stort sett mildare klimat, men förflyttar man ett trädslag till avsevärt barskare sådant, bli de sålunda uppdragna plantorna mindervärdiga, även om de till en början växa ganska fort och bra.”

Forskning bedriven av bland andra tre medlemmar i föreningen – Ingegerd Dormling, Inger Ekberg och Gösta Eriksson – har visat på förklaringar, redovisade bland annat i artiklarna *Tallplantors utveckling och reaktioner för olika ljus och temperatur* (Ingegerd Dormling 1995, sid. 63–68) och *Så reagerar granen för ljus och temperatur* (Ingegerd Dormling 2000, sid. 9–19).

Under mellankrigstiden, som var förhållandevis varm, introducerades en mängd nya trädarter i Sverige, särskilt exotiska buskar och lövträd från Östasien och en påfyllning av nya barrträd. Välkända växtjägare hade redan tidigare sänts ut från främst England och USA och ett intressant plantmaterial fanns nu att tillgå i Europa. De svenska kontakterna togs i första hand med erkända plantskolor och fröfirmor i Tyskland, Danmark och på de brittiska öarna. Våra botaniska trädgårdar hade redan dessförinnan skaffat sig ovanliga, exotiska träd, inte sällan genom att själva dra upp plantor ur frökollektioner som spritts från växtinsamlingarna. Ofta förmedlades fröna från Arnold Arboretum i Boston.

Efter knappt två decennier återkom det närapå dödsbringande vintervädret, inte bara en enstaka vinter utan tre på varandra föl-

Sluttning med *Quercus dentata* och *Quercus dentata* x *Quercus mongolica*, 24/9 2000 Kunashir, Ryssland.

jande, de beryktade krigsvintrarna 1939/40, 1940/41 och 1941/42 som kom att bli seklets kallaste. Den sista tärande krigsvintern var allmänt den kallaste i östra Götaland, och i Svealand var det rekordkallt. I några sammanfattande kommentarer från Statens Meteorologiska Anstalt (nuvarande SMHI) sägs beträffande temperaturen 1942 att "I hela Götaland och större delen av Svealand underskred den t. o. m. fjolårets januaritemperatur, som var den dittills lägsta sedan meteorologiska observationer i större skala började utföras omkring 1860. Största underskottet, omkring 10 grader, hade de inre delarna av Götaland, norra Värmland, Dalarna och södra Norrlands inland. Även beträffande lägsta iakttagna temperaturer noterades ett flertal nya rekordsiffror i Götaland och östra Svealand. Särskilt på Gotland, i Småland och i Skåne antecknades dagarna med temperaturer på minus 25–28 grader, vilket var 6–7 grader lägre än förutvarande lägsta kända värden för dessa trakter."

Krigsvintrarna orsakade stora skador i trädgårdar och arboreta, detta trots att äldre träd antingen redan dukat under av kölden tjugo år tidigare eller bedömdes vara relativt hårdiga då de klarat tjugotalets bistra och långvariga vinter. Särskilt några av de nya lövträden dukade under i köldens i många stycken förödande framfart. Styrelsen i Dendrologföreningen kom att bli ett nav för alla rapporter av trädskador från arboreta, de botaniska trädgårdarna och många större privatägda trädgårdar och parker. För den viktigaste rapporten, byggd på ett nationellt uppdrag, svarade

professor Nils Sylvén i artikeln *Härdigheten hos barrträden i våra parker och trädgårdar* i Lustgården 1944 / 45. En gedigen och alltjämt läsvärd artikel om hela 140 sidor som beskriver varje arts och varietets bedömda härdighet, redovisad år för år och plats för plats, och med vissa utbredningskartor. Vem tar sig an en sådan nyttig men dryg uppgift i dag, kan man undra.

Professor Skottsberg återkommer med en redovisning av skadorna av de två första krigsvintrarna i artikeln *Anteckningar rörande inverkan av vintrarna 1939–40 och 40–41 på lignoser i Göteborgs botaniska trädgård* (Carl Skottsberg 1941, sid. 75–98). Artikeln innehåller detaljerade diagram över väderleken månad för månad, utöver lufttemperatur och nederbörd även marktemperatur på en halv och en meters djup, för åren 1939–41. Föga kunde han ana att ytterligare en vargavinter skulle följa.

I artikeln *Inventering av idegranstyper* (Gösta Eriksson m.fl. 1942, sid. 13–46) redovisas en nära nog rikstäckande inventering av idegransbestånd i syfte att samla in härdigt förökningsmaterial. I den omfattande artikeln *Studier över de tre senaste vintrarnas köldskador på träd och buskar i Lunds botaniska trädgård* (Hakon Hjelmqvist 1942, sid. 93–144) ger trädgårdens chef en uttömmande redovisning av vinterskadorna med särskilt avseende på exoter, ett komplement till motsvarande redovisningar från Göteborgs botaniska och Bergianska i Stockholm. I artikeln *Anteckningar rörande inverkan av vintrarna 1939/40, 1940/41 och 1941/42 på träd och buskar i Arboretum Drafle* (C. G. Alm och Seth Kempe 1943, sid. 63–81) ges motsvarande rapport från arboretet i Härnösand. Skadorna där förefaller tämligen förutsägbara med hänsyn till Arboretum Draflens nordliga läge. Jag förmodar att Seth Kempe särskilt vad avser barrträden genom sina kontakter lyckats anskaffa bra provenienser, vilket gynnat överlevnaden. I artikeln *Strödda iakttagelser över barkens utveckling hos träd och buskar* (Carl Dahl 1941, sid. 11–26) diskuterar författaren huruvida de kalla vintrarna påskyndat trädens – och särskilt planternas – barkfällning. Kylans effekt på murgröna diskuteras i de två relativt bastanta artiklarna *Undersökningar över i Sverige odlade och vildväxande murgrönors motståndskraft mot kyla under de stränga vintrarna 1939–1942* (Carl Dahl 1946, sid. 33–74) och *Murgrönan vid sin baltiska nordgräns under de senaste stränga vintrarna* (Ingemar Fröman 1946, sid. 75–88). En senare artikel i ämnet är *Lignosernas övervintringsförhållanden* (Hellmut Merker 1964 / 65, sid. 187–194).

I artikeln *Evert Nilssons arboretum Ås – köldskador efter den extrema kylan i januari 1987* (Evert Nilsson 1989, sid. 50–54) redovisas så konsekvenser av den senaste vargavintern 1986–87.

Vår tids främste trädkännare, Tor G. Nitzelius, sysslade under hela sitt verksamma liv med att provodla och informera om dessa frågor. Hans bidrag förbättrade delar av det svenska plantskole-sortimentet som står sig än idag. I Arboretum Lassas Hagar har vi försökt skaffa material med lämplig proveniens. Vägledande inför

Om författaren

Sten Ridderlöf är ekonom och pensionerad bankdirektör. Han är grundare och ordförande i stiftelsen Arboretum Lassas Hagar på Svartlöga i Stockholms skärgård, ett arboretum påbörjat 1980. Han har företagit 16 växtinsamlingsexpeditioner utanför Europa, bland annat till ryska Fjärran Östern (Primorsky Krai 1997 och Kunashir–Sachalin 2000), Sydkorea (2010), Japan (2007), Kina (Shaanxi 2004 och Yunnan–Sichuan 2016), Nya Zeeland (1998) och Patagonien (Argentina–Chile 2000). Han har varit vice ordförande och ledamot i föreningens styrelse och styrelseledamot i Svenska Rhododendronsällskapet och medlem i bland annat Magnolia Society International (MSI), International Dendrology Society (IDS) och Oak International Society (OIS).

planeringen av våra insamlingsexpeditioner med början 1997 har varit att kontakta SMHI för information om var i världen det finns ett klimat likartat Stockholms skärgård. Det har varit rättesnöret för de 16 utomeuropeiska växtresor som jag deltagit i, vilka mestadels har visat sig generera härdiga provenienser. Nästan i en klass för sig är emellertid materialet från Kurilerna i ryska Fjärran Östern, särskilt den sydligaste ön Kunashiri. Här återfinns en rik nordjapansk flora utsatt för frekventa väderomslag på en förhållandevis hög nordlig breddgrad.

Till väderlek som kan skada träden hör även starka vindar. Några artiklar under senare år som uppmärksammat stormar är *Svår höststorm härjar sydsvenska parker* (Bengt M. P. Larsson 1966/67, sid. 153–155), *Oktoberstormen 1967* (Bengt M. P. Larsson 1969/70, sid. 284–290) samt *Om västkuststormen september 1969 och några fallna trädjättar* (Ingvar Nordin 1969/70, sid. 291–312). Artikeln *Grunda rötter gör granen känslig* (Göran Lundeborg 2000, sid. 20) granskar den stormkänsliga granen.

Konklusion

I denna redovisning har jag belyst hur dendrologi ur aspekterna *Vedartade växter*, *Härdighet* samt i viss mån *Proveniens* behandlats i artiklar i Lustgården under de gångna hundra åren. Därutöver återstår några andra väsentliga delar av dendrologi som det inte funnits utrymme att behandla här, nämligen *Arboreta och botaniska trädgårdar*, *Växtinsamling* samt några återstående aspekter på *Proveniens*, tre företeelser med nära samband. Medan de ovan behandlade artiklarna i utgångspunkten beskriver utseende och egenskaper hos tillgängligt material avser de utelämnade aspekterna arbetet att samla in, förbättra och bredda utbudet av lignoser för våra anläggningar, en väl så viktig infallsvinkel som återstår att redovisa vid annat tillfälle.

Redan med det redovisade materialet står det emellertid klart att hundra årgångar av Lustgården är en historisk kavalkad av trädkunskap utan sin like. Att leta fram alla dessa artiklar har berikat mig och är litet av en kunskapsresa jag hoppas fler vill dela med mig. Där finns så många nyanser som alla är till stor nytta. Väl bekomme! 🌳

Källor

¹ Chang, C. S., Gil, H. Y. 2014, *Sorbus ulleungensis, a new endemic species on Ulleung Island, Korea*, Harvard Papers in Botany, Vol. 19, No. 2, 2014, pp. 247–255.

² Ridderlöf, S. 2017, *Ny exotisk magnoliahybrid blommar i Sverige!*, Trädgårdsamatören, Sällskapet Trädgårdsamatörerna, Varberg sid. 22–27.

Summary

An important part of the articles in the yearbook Lustgården of the last hundred years addresses Dendrology, the main aspect of the Swedish

Hybridekarna från Kunashir, Ryssland, Arboretum Lassas Hagar oktober 2019.

Dendrological Society besides Parks. These articles provide a unique source of information regarding trees. Six main aspects are treated in the dendrological articles, namely Lignoses, Hardiness and Provenance, Spectacular specimens, Nature, Plant collection, and Botanic Gardens and Arboreta. The articles on Lignoses cover all from voluminous presentations of plant families to curiosities. Initially the members of the Society were primarily owners of large estates and scientific experts, the latter contributing with numerous articles of substantial expertise. Among the dendrological writings are also some debates, notably criticism of the poor quality and variation of street plantings in Swedish towns. It is observed that in some cities improvements have been observed lately, possibly the articles in Lustgården have had an effect.

A number of very cold winters, 1923/24, 1939–42 and 1986/87 caused severe damages to trees in Sweden. In early 20th century extensive plantings were made in botanical gardens and arboreta to explore hardiness of tree species and varieties. These newly planted specimens suffered particularly during the cold 1923/24 winter. Members of the Society provided numerous reports on the tree damage making Lustgården a major source of information regarding hardiness of trees. A number of articles have also reported of damage by strong winds, primarily in the late 1960s.